

Cestovatel Richard Burton a zkoumání sexuality

Traveler Richard Burton and Exploration of Sexuality

Mgr. et Mgr. JAROSLAV KRÍŽ

Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: jaroslav.kriz@seznam.cz

Mgr. DANIEL HÁJEK

Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; e-mail: danhajek2@seznam.cz

ABSTRAKT:

Článek stručně připomíná osobnost viktoriánského učenice a dobrodruha Richarda Francise Burtona a jeho zájem o kultury „Orientu“ a problematiku sexuality. V orientálním diskurzu bývá Orient tradičně spojován se smyslností a požitkářstvím. Burtonův zájem o tyto oblasti, ve smyslu geografickém i přeneseně coby oblasti zkoumání, však má hlubší kořeny než pouhé zaujetí kuriózními zvyky „barbarů,“ či zakázaným ovocem ve smyslu jungovského stínu. Píše o sexualitě, a zejména té, mezi příslušníky téhož pohlaví, nezaujatě, možno říci vědecky, což se vymyká tehdejšímu obecnému přesvědčení, že homosexualita je hřích, nemoc duše, neboli že se jedná o morální problém. Mimo to, ač sám ženat celý život s jednou ženou, vyslovoval se otevřeně o přednostech mnohoženství, což z něj činilo postavu značně kontroverzní.

ABSTRACT:

The paper is dealing with the Victorian-era scholar and adventurer Richard Francis Burton's interest in cultures of the so called Orient and of human sexuality. It is common in the orientalist discourse to depict the "Orient" as reveling in sensuality and pleasure-seeking. Burton's treatment of these two fields went beyond a mere fascination with exotic and peculiar customs of the "savages," or forbidden fruit. His approach to sexuality, and homosexuality in particular, is neutral and could be considered scientific, which was quite unusual for his time, since the general perception was that homosexuality is a sin, a disease of the soul, or in other words, a moral corruption. Apart from this, there is a further trait which sets Burton apart, namely his advocacy of polygamy.

KLÍČOVÁ SLOVA:

R. F. Burton, cestovatel, antropologie, cestopisná literatura, antropologie Afriky, antropologie Orientu, výzkum sexuality, orientalismus

KEYWORDS:

R. F. Burton, explorer, anthropology, travel literature, anthropology of Africa, anthropology of Orient, sexuality research, orientalism

CESTOVATEL RICHARD BURTON A ZKOUMÁNÍ SEXUALITY¹

Sir Richard Francis Burton (1821–1890) patří mezi nejvýznamnější cestovatele viktoriánské Anglie. Mezi jeho nejslavnější činy náleží pouť v domorodém přestrojení do Mekky a Medíny (1853) a rovněž expedice k pramenům Nilu (1857–1858). Je trochu s podivem, že se jeho jméno dnes vytrácí z povědomí, přitom jeho kolega z expedice k pramenům Nilu John Hanning Speke (1827–1864) má kupříkladu postavený pomník v londýnském Hyde Parku. Tento článek nemá pouze za úkol připomenout osobnost R. F. Burtona, ale chce také poukázat na problematiku sexuality nejen v rámci jeho antropologického výzkumu.

Richard Burton se narodil 19. března 1821 v anglickém městě Torquay. Jeho otec, podplukovník Joseph Netterville Burton (1782–1857), byl irského původu a sloužil v britské armádě. Richardova matka, Martha Bakerová, byla dcerou bohatého nižšího šlechtice Richarda Bakera (1762–1824), po kterém byl Burton pojmenován (Lovell 1998: 1–2). Většinu dětství prožil ve Francii a Itálii, neboť se s rodinou často stěhovali. To mohlo způsobit, že měl Burton později problém s britskými společenskými normami a nikdy je zcela nepřijal za své. Potvrzuje to i jeho nedokončené studium na oxfordské Trinity college, které ho mělo připravit na dráhu kněze. Duchovní či vojenské studium bylo tehdy chápáno jako

nejvhodnější kariéra pro potomka z dobré, leč statky neoplývající rodiny (Young 2006: 13–15). Poté se dal k armádě Britské východoindické společnosti, kde naplno projevil svůj talent na jazyky (měl tlumočnické vysvědčení ze šesti indických jazyků). Díky tomu začal působit jako špión v přestrojení operující v Britské Indii, navíc to byl výborný zeměměřič, takže pro armádu mapoval i neznámá území. I když byl placen britskou správou, kolonialismus často kritizoval. Burton se také obdivně vyjadřoval o orientální morálce, vychvaloval mnohoženství a netajil se četnými milostnými eskapádami, proto nebyl oblíben u svých nadřízených a vojenští přátelé mu žertem dali přezdívku „Darebák Dick“ (Pauliny 1990: 112–113). Po vojenských cestách po Indii vykonal svá slavná cestovatelská dobrodružství; nejprve pouť do Mekky a Medíny v přestrojení za muslimského poutníka. Poté se vydal do etiopského Hararu (1854), rovněž zapovězenému nevěřícím. Účastnil se expedice pátrající po pramenech Bílého Nilu a spatřil při tom jako první běloch roku 1858 jezero Tanganika. Později podnikl několik expedic v západní Africe nebo navštívil Spojené státy americké. Vedle těchto expedic je důležité upozornit na to, že působil mnoho let v diplomatických službách – byl konzulem na ostrově Fernando Pó (dnešní Bioko), v brazilském Santosu, Damašku a nakonec v rakousko-uherském Terstu, kde prožil posledních osmnáct let svého života.

¹ Tento výstup vznikl v rámci podprojektu Sir Richard Francis Burton v zajištění orientalismu? řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2018 (hlavním řešitelem projektu byl Mgr. Daniel Hájek)

Cestovatel Richard Francis Burton. © Ernest Edwards.

Podle některých podání hovořil 27, podle jiných dokonce 29 jazyky (Brodie 1967: 50). Jeho osobnost byla výjimečná tím, že se v polovině 19. století ocitla na místech v Asii a Africe, kde pravděpodobně žádný Evropan ještě nebyl. Dnes je jeho jméno již pozapomenuté, přitom kdybychom se podívali do encyklopedických příruček, je Burton připomínán v podstatě jako „renesanční“ člověk, neboť vedle objevitele a cestovatele bývá dále uváděn jako orientalista, etnolog, spisovatel, básník, diplomat a také překladatel. Převyprávění jeho nejslavnějších činů by bylo na několik knih, proto se nyní zaměříme jen na určité aspekty z jeho života.

OVlivNĚNÍ ORIENTEM

Ve čtyřicátých a na počátku padesátých let 19. století působil Burton v britské armádě, a to na území dnešní Indie a Pákistánu, jak už bylo uvedeno výše. Kromě toho, že v této době začal psát své první cestopisy (Burton 1851a, Burton 1851b, Burton 1851c, Burton 1852), se také v přestrojení poprvé vydává za domorodce, respektive za „Orientálce“ – ne však místního. Jako derviš či obchodník docházel k domorodým kmenům, aby získal informace pro britskou zpravodajskou službu (Parama 1995: 188–189). Burton tuto činnost vykonával jako svoji práci, ale domorodé kultury ho natolik ovlivňovaly, že o nich začal psát na svou dobu odborné (antropologické) práce (Penzer 1923: 196–199). Kromě toho Burtona také velice zaujal islám. Ve svých cestopisech popisoval orientální kultury s obdivem a srovnával je s evropskou kulturou, respektive často kritizoval kulturu vlastní, což je literární strategie známá kupříkladu z antropologických prací Margaret Meadové (1901–1978). Již z několika těchto příkladů je zřejmé, že Burton nepa-

třil mezi zcela běžné Evropany, neboť ti měli vůči Orientu poměrně velké předsudky. On se naopak touto kulturou nechával ovlivňovat.

Burton samozřejmě nebyl prvním Evropanem, který ve velké míře poznal kulturu a krajiny Orientu, ale svými cestami a cestopisy patří k nejslavnějším. Thomas Assad ho považuje za prvního z řady výrazně individualistických viktoriánských cestovatelů (Assad 1964: 5). Burton měl mimořádný talent na jazyky a chtěl poznat svět, proto se rozhodl pro vstup do armády, neboť právě to byla nejjednodušší cesta (Burton 1893: 92). A v této době se také začíná formovat jako orientalista a začíná i jeho překladatelská činnost. Než se zaměříme na Burtonovy překlady, podívejme se ještě, jak je Burton vůbec hodnocen jako orientalista odbornou veřejností.

Roku 1978 vydal americký historik a literární teoretik palestinského původu Edward Said (1935–2003) knihu *Orientalism*, v níž kritizoval evropské bádání o Asii kvůli tomu, že šířilo zcela zkreslenou představu o Orientu, jakožto mystické, dráždivé, ale zcela iracionální oblasti. Podotýká také, že Orient a Evropa (zejména západní) jsou navzájem protikladným obrazem. Orientalismus je tedy jistý diskurz, který je reprezentován především kulturně a ideologicky (Said 2008: 11–12). V rámci své analýzy se zaměřuje i na Richarda Francise Burtona. Said poukazuje, že Burtonovy orientální texty mají především formu poutnických zápisků, jejichž ústřední postavou je sám autor, a zároveň je komentátorem orientální společnosti a jejích zvyků. Odkaz Burtonova díla netkví v individualismu, ale slouží především jako názorný příklad zápasu mezi individualismem a silným pocitem identifikace s rodnou Anglií, jakožto imperiální velmocí (Said 2008: 222). Toto Saidovo tvrzení je z větší části pravdivé, zejména s přihlédnutím k jeho slavnému cestopisu o pouti do Mediny a Mekky (Burton 1893). Burton se na mnoha místech ztotožňuje s orientální kulturou, je jí naprosto oslněn a netradiční kulturní jevy popisuje velmi

detailně, díky čemuž je z jeho projevu cítit fascinace tématem. Přitom však nalezneme výroky typu „Egypt je poklad, jehož je třeba se zmocnit“ (Burton 1893: 112). Je tedy zcela zřejmé, že z jeho orientálního poznání je cítit touha po ovládnutí Orientu. John Wallen se však s tímto názorem neztotožňuje a tvrdí, že sira Richarda Francise Burtona nemůžeme vnímat jako imperialistickou loutku. Nesouhlasí se Saidovým zjednodušeným pohledem na Burtona a rovněž mu vytýká, že nevzal v potaz jeho „viktoriánské“ znalosti a metody jeho vědeckého výzkumu (Wallen 2013: 24–26). Na druhou stranu Said přiznává, že díky tomu, jak Burton plynule ovládal arabský jazyk, osvojil si orientální kulturu a zvláště islám (jenž chápal jako systém informací, chování a víry), tak byl schopen žít jako Orientálec (Said 2008: 223). Richard Burton se totiž dokázal s touto kulturou do takové míry, že si velice úspěšně osvojil příslušný systém předávání informací a vzorců chování, jenž byl zcela odlišný od západního systému. Naprosto se oprostil od evropské kultury, a proto se mohl uvěřitelně vydávat např. za muslimského lékaře. Jeho cestopisy jsou zajímavé především díky tomu, jak dokázal popisovat tolik odlišnou kulturu. I z tohoto důvodu je složité zařadit ho v konceptu orientalismu mezi ostatní badatele ze západu; málokterý orientalista z jeho současníků byl tak pohlacen touto kulturou, že i na evropském západě nosil arabské oblečení. Burton si arabské šaty oblékal dokonce při výkonu diplomatické funkce; kupříkladu jeho rezidence v Terstu byla zařízena v arabském stylu. Navíc jeho žena Isabela mu nechala postavit po jeho smrti hrobku v podobě beduínského stanu (Kennedy 2005: 198, 253; Pauliny 1990: 214, 216).

Se Saidem nelze souhlasit ještě v několika dalších bodech. Zaměříme se nejdříve na Burtona a jeho vztah k náboženství. Je totiž důležité upozornit na to, jak vědecky k tomuto faktu Burton přistupoval. Rozvíjel totiž teorii, že všechny systémy víry jsou zakotveny ve svých vlastních historických a kulturních

Desetisvazkové dílo *Tisíc a jedna noc* (1885–1886), které Burton ještě doplnil o šest částí (1886–1888). © Soukromá sbírka.

kontextech a vylučoval možnost, že jakýkoliv jednotný systém náboženství má monopol na pravdu (Wallen 2013: 16–17). Z pohledu kulturního relativismu jsou si všechna náboženství rovna, respektive křesťanství není „vyšším“ náboženstvím. Historik Dane Kennedy tuto myšlenku ještě rozvíjí velmi specifickým způsobem, jenž se týká Burtonovy neschopnosti plně přijmout doktrínu jakéhokoliv náboženství jakožto „pravdivého“. Burton sice projev il intelektuální zvědavost v náboženstvích všeho druhu, ale nikdy se nestal oddaným věřícím, a to pravděpodobně kvůli svému hlubokému skepticizmu (Kennedy 2005: 83–84). John Wallen k tomu navíc podotýká, že Burton přispěl k rozvoji mnoha oborů (geografie, antropologie, etnografie atd.) a v tomto počínání zmiňuje zejména studium náboženství. Většina Burtonových současníků považovala totiž islám v podstatě za rouhavé náboženství, vhodné pouze pro barbary. Richard Burton byl v tomto ohledu zcela ojedinělý; byl protikladem tradičního orientalisty (Wallen 2013: 17).

Dane Kennedy ve své studii upozorňuje, že vliv orientalismu na samotnou Evropu se projevil ve složitějších a méně monolitických cestách, než jak to Said prezentoval. Orientalismus často sloužil jako zdroj inspirace pro Evropany, kteří se snažili zpochybnit nebo případně obohatit svou vlastní společnost, respektive kulturu. Kennedy toto tvrzení demonstruje na Burtonově slavném překladu arabské sbírky *Tisíc a jedna noc* (Kennedy 2000: 319). Právě na Burtonově překladatelském umu je potřeba zdůraznit, jak byl cestovatel – v tomto případě je záhodno použít antropolog – Burton při svých cestách Orientem vnímavý. Jeho překladatelské dílo je poměrně rozsáhlé (Penzer 1923: 89–185), připomeňme jen nejslavnější knihy, které se k Orientu váží: *Kámasútra* (Burton 1883), *Ananga Ranga* (Burton 1885), již zmíněné desetisvazkové dílo *Tisíc a jedna noc* (Burton 1885–1886), které ještě doplnil o šest částí (Burton 1886–1888), a také *Zahradu vůní* (Burton 1886). Překladatelská činnost neprokazuje pouze jeho neuvěřitelné lingvistické schopnosti a vědecký zájem o sexualitu v orientálním světě, ale dokazuje také jeho kladný vztah k orientalismu. Pokud by totiž nebyl vnímavým pozorovatelem orientální kultury, nestvořil by tak dobré překlady, které se čtou dodnes, i když je jazyk pro dnešního čtenáře již archaický (Wallen 2013: 22). Pro úplnost uvedme, že historik Kennedy zpochybnil Burtonovo autorství překladu *Kámasútry*, ačkoli je jako překladatel v knize uváděn – Burton publikaci vydal pod záštitou *Kama Shastra Society*, pravděpodobně se pouze podílel na editaci textu a doplňoval odborný výklad (Kennedy 2005: 216). Vraťme se však ke slavné sbírce *Tisíc a jedna*

Burton byl kontroverzní osobností, což rokazuje také jeho členství v Cannibal clubu. © Tarker/Corbis.

noc. Burtonův překlad není hodnotný proto, že by se jednalo o evropské prvenství, ale jeho zpracování je nejuplněnější a originálu nejvěrnější z tehdejších překladů. Překlad se stal také slavným díky tomu, že nebyl cenzurovaný a Burton velice otevřeně popsal erotické pasáže – zejména homosexualita byla pro tehdejší anglickou společnost šokující (Kennedy 2000: 333). Burtonovy překlady jsou tedy oceňované především díky pochopení orientální kultury.

ZAUJETÍ SEXUALITOU

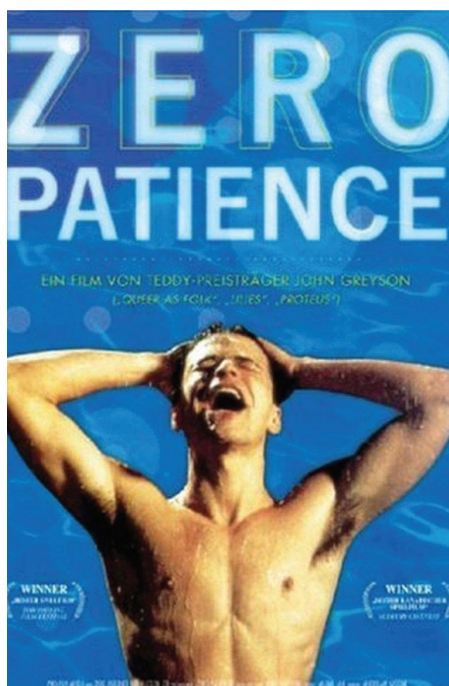
Burton byl v mnoha věcech opravdu kontroverzní osobností; řekli bychom, že byl provokátorem a volnomyšlenkářem. Prokazuje to také jeho členství v *Cannibal clubu*. Jednalo se o klub, v němž se scházeli angličtí gentlemani nejen k pitkám, ale především k diskusím o tématech nevhodných k tomu, aby byla probírána na veřejnosti (Lovell 1999: 413). Častou probíranou látkou byla mimo jiné sexualita a bizarní zvyky „divochů.“ (Kennedy 2007: 168) Byla to témata pro Richarda Burtona přímo stvořená, neboť tak mohl předávat svoje postřehy z cest po Asii a Africe.

Již jsme zmínili, že na islámu obdivoval možnost mnohoženství. Jeho zájem o sexualitu byl zejména vědeckého charakteru, i když měl pověst nekonvenčního člověka i v této oblasti. Na druhé straně je potřeba zdůraznit, že Burton některé publikace se sexuální tematikou původně vydával anonymně, a to pod záštitou fiktivní *Kama Shastra Society*. Svědčí to především o tom, že konzervativní britská společnost si uvědomovala existenci určité skupiny obyvatelstva, proti které byly namířeny příslušné zákony. Navíc, jak víme, Burton

nebyl ve vydávání literatury se sexuální tematikou sám, projektu se rovněž účastnil spisovatel a překladatel Forster Fitzgerald Arbuthnot (1833–1901). Vydané knihy se prodávaly jen okruhu předplatitelů – existovala tedy poptávka (Colligan 2006).

Vraťme se ještě k překladu *Tisíce a jedné noci*. Burton v desátém díle k překladové části přiložil ještě svoji studii na téma kulturních dějin homosexuality s názvem *Terminal Essay* (Burton 1885–1886: 63–302). V tomto textu Burton uvádí svou domněnku, že výskyt homosexuality souvisí s klimatem, a stanovil tak oblasti, kde údajně homosexualita převládá (Kennedy 2005: 238–241). Tato teorie tzv. *sotadické zóny* se sice neujala, ale ve své době byla první seriózní hypotézou v Anglii, která se týkala homosexuality (Kennedy 2000: 337).

V rámci tzv. druhého života cestovatele Richarda Francise Burtona (Hájek, Kříž 2017), zaměřující se především na popkulturu – tedy literaturu, film a další věci spjaté s konzumní společností, si uvedme ještě jeden velmi netradiční příklad týkající se jeho osoby a recepce sexuality. V roce 1993 vznikl nezávislý kanadský film s muzikálovými prvky *Zero Patience* (režie John Greyson), jenž přibližuje Richarda Burtona žijícího v současném Torontu, kde pracuje v Přírodovědném muzeu. V minulosti tento cestovatel objevil fontánu mládí, proto stále žije. Tématem filmu je nemoc AIDS, přesněji hledání „pacienta nula“, od něhož se nemoc rozšířila. Film je určen zejména LGBT komunitě, u které je tato osobnost poměrně v oblibě. Pravděpodobně k tomu došlo tak, že někteří životopisci Richarda Burtona se domnívali, že se možná jed-

Nezávislý kanadský film s muzikálovými prvky *Zero Patience* (1993) přibližuje Burtona žijícího v současném Torontu.
© Amazon.com

nalo o homosexuála (Bischof 1957: 119–135; Brodie 1967: 335–336; McLynn 1990). Nejvíce se ujal názor Fawn McKay Brodie, která na Burtonovu osobu aplikovala psychoanalýzu a tvrdila, že byl poháněn skrytou homosexualitou – další autoři toto tvrzení opakovali. Jeho zásadním odpůrcem je Mary S. Lovellová, jež tvrdí, že Burton měl zájem o homosexualitu čistě z vědeckého hlediska, a jako příklad uvádí právě esej z desátého dílu *Tisíce a jedné noci* (Burton 1885–1886). Jiní badatelé však poukazují na to, že právě uvedený text potvrzuje, že se jednalo o skrytého homosexuála. Dochoval se také Burtonovi určený dopis od básníka Algernona Charlese Swinburnea (1837–1909), v němž jsou naznačeny velmi blízké vztahy (Kennedy 2007: 214). Oba patřili mezi členy *Cannibal clubu*, byli opravdu dobrými přáteli, závěry proto nelze pokládat za bernou minci. Ve snímku *Zero Patience* Burtona vyobrazili především jako sexuologa, jenž pracuje v torontském muzeu, má homosexuální sklony a s pacientem nula naváže důvěrný vztah.

ZÁVĚR

Přestože cestovatel Richard Francis Burton byl velmi kontroverzní osobností viktoriánské Anglie, jeho cestovatelské úspěchy a diplomatická praxe ho tak proslavily, že byl roku 1886 povýšen do rytířského stavu. Burton ve své době patřil mezi přední evropské odborníky na Orient (a to nejen tím, že tam prožil značnou část svého dobrodružného života), v jeho cestopisech a i překladatelských dílech nalezneme poznámky naznačující jeho předsudky vůči tomuto regionu, ale i kladné zhodnocení kultury Orientu.

Richard Burton byl tolik ovlivněn orientální kulturou, že díky tomu proměnil své vlastní společenské zvyky natolik, že byly pro tehdejší západní Evropu zcela nekonvenční. Především si oblíbil nošení arabského oblečení, dokonce ho nosil i při výkonu diplomatické funkce. Posledních osmnáct let svého života prožil v Terstu, kde měl zařízenou rezidenci v arabském stylu, což jen potvrzuje, že orientální kultura se mu stala naprosto osudovou a dějiny sexuality v ní mají sice malé, ale čestné místo.

LITERATURA A ZDROJE

- Assad, T. J. 1964. *Three Victorian Travellers: Burton, Blunt and Doughty*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bishop, J. 1957. The Identities of Sir Richard Burton: The Explorer as Actor. *Victorian Studies* 1 (2), 119–135.
- Brodie, F. M. 1967. *The Devil Drives: A Life of Sir Richard Francis Burton*. New York: Norton.
- Burton, I. 1893. *The Life of Sir Richard F. Burton, K. C. M. G., F. R. G. S.* London: Chapman and Hall.
- Burton, R. F. 1851a. *Goa, and the Blue Mountains; or Six Months of Sick Leave*. London: Richard Bentley.
- Burton, R. F. 1851b. *Scinde; or, The Unhappy Valley*. London: Richard Bentley.
- Burton, R. F. 1851c. *Sindh, and the Races that Inhabit the Valley of the Indus, with Notices of the Topography and History of the Province*. London: H. Allen & Company.
- Burton, R. F. 1852. *Falconry in the Valley of the Indus*. London: John van Voorst.
- Burton, R. F. 1883. *The Kama Sutra of Vatsyayana*. London, Benarés: Kama Shastra Society.
- Burton, R. F. 1885. *Ananga Ranga*. London, Benarés: Kama Shastra Society.
- Burton, R. F. 1885–1886. *The Book of the Thousand Nights and a Night*. Vol. 1–10. London: Burton club.
- Burton, R. F. 1886. *The Perfumed Garden*. London, Benarés: Kama Shastra Society.
- Burton, R. F. 1886–1888. *Supplemental Nights to the Book of The Thousand Nights and a Night*. Vol. 1–6. London: Burton Club.
- Burton, R. F. 1893. *Personal Narrative of a Pilgrimage to Al-Madinah and Meccah*. London: Tylston & Edwards.
- Colligan, C. 2006. *The Traffic in Obscenity from Byron to Beardsley – Sexuality and Exoticism in Nineteenth-Century Print Culture*. New York: Palgrave Macmillan.
- Godsall, J. R. 2008. *The Tangled Web: A Life of Sir Richard Burton*. Leicester: Troubador.
- Hájek, D., Kříž, J. 2017. Druhý život sira Richarda Francise Burtona. *Kuděj – časopis pro kulturní dějiny* 18 (1), 24–39.
- Kennedy, D. 2000. „Captain Burton’s Oriental Muck Heap“: The Book of the Thousand Nights and the Uses of Orientalism. *Journal of British Studies* 3 (39), 317–339.
- Kennedy, D. 2005. *The Highly Civilized Man: Richard Burton and the Victorian World*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lovell, M. S. 1998. *A Rage to Live: A Biography of Richard & Isabel Burton*. New York: W. W. Norton & Company.
- Macfie, A. L. 2002. *Orientalism: A Reader*. London: Routledge.
- McLynn, F. 1990. *Burton: Snow Upon the Desert*. London: John Murray.
- Mead, M. 1928. *Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilisation*. New York: William Morrow and company.
- Parama, R. 1995. *Oriental Exhibits: Englishmen and Natives in Burton’s Personal Narrative of a Pilgrimage to Al-Madinah & Meccah*. *Boundary 2* (22/1), 185–210.
- Pauliny, J. 1990. *Objevení Arábie*. Praha: Panorama.
- Penzer, N. M. 1923. *An Annotated Bibliography of Sir Richard Francis Burton*. London: A. M. Philpot LTD.
- Said, E. W. 2008. *Orientalismus: Západní koncepce Orientu*. Praha, Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka.
- Wallen, J. 2013. *Burton, Said and Postcolonial Theory: An Unreasonable Discourse*. *The Victorian* 1(2). Online: <http://journals.sfu.ca/vict/index.php/vict/issue/view/4/showToc> [navštíveno 12. 12. 2017].
- Young, S. 2006. *Richard Francis Burton: Explorer, Scholar, Spy*. New York: Marshall Cavendish.
- *Zero Patience*, John Greyson, Kanada 1993, 95 min.